

МІНІСТЕРСТВО ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКА ОРДЕНА ТРУДОВОГО ЧЕРВОНОГО ПРАПОРА
ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

В. Ю. ШЕПІТЬКО

ТАКТИКА ДОПИТУ

Текст лекції

ХАРКІВ 1992

МІНІСТЕРСТВО ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
УКРАЇНЬСЬКА ОРДЕНА ТРУДОВОГО ЧЕРВОНОГО ПРАПОРА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

В.Ю.ШЕПІТЬКО

ТАКТИКА ДОПИТУ

Текст лекції

Затверджено науково-методичною радою академії

код екземпляра

30600

Харків
Українська юридична академія
1992

Шепітько В.Ю. Тактика допиту: Текст лекції. - Харків: Укр. юрид.акад., 1992. - 23 с.

В лекції висвітлені проблеми підготовки і тактики допиту. Сформульовано ряд конкретних рекомендацій щодо вивчення матеріалів кримінальної справи, збирання відомостей про особу допитуваного, планування допиту. Визначаються можливості систематизації тактичних прийомів, які спрямовані на встановлення психологічного контакту з допитуваним, актуалізацію в його пам'яті забутого, викриття неправди в показаннях.

Призначається для студентів, вивчаючих курс "Криміналістика", а також для практичних працівників.

Рецензент В.Д.Фінько, канд.юрид.наук, доц. /інститут підвищення кваліфікації районних та міських прокурорів при Прокуратурі Союзу РСР/

Рекомендовано до друку кафедрою криміналістики. Протокол № 5 від 26.12.90.

КАРЕКОВСКИЙ
ПРАВОВЫЙ ИНСТИТУТ
им. Ф. Э. Дзержинского
Инв. № 543465

С

Українська юридична академія
ім.Ф.Е.Дзержинського, 1992

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Тактика підготовки до допиту.
2. Системи тактичних прийомів допиту
  - 2.1. Систематизація тактичних прийомів допиту.
  - 2.2. Встановлення психологічного контакту з допитуваним.
  - 2.3. Тактичні прийоми, спрямовані на актуалізацію в пам'яті забутого.
  - 2.4. Тактичні прийоми, спрямовані на викриття неправди в показаннях.

1. ТАКТИКА ПІДГОТОВКИ ДО ДОПИТУ

Ретельна і всебічна підготовка до допиту є необхідною умовою одержання повних та достовірних показань. В процесі підготовки до допиту слідчий здійснює комплекс організаційних і тактичних заходів. У психологічному плані підготовка до допиту може бути поділена на три основних рівня: 1/ пізнавальний; 2/ прогностичний; 3/ синтезуючий. Пізнавальний рівень підготовки до допиту полягає в вивченні матеріалів кримінальної справи, ознайомленні з оперативно-розшуковими даними, збиранні відомостей про особу допитуваного, вивченні спеціальних питань. Інформація, яка буде здобута на цьому рівні, дозволяє прогнозувати різні ситуації допиту, визначати можливість виникнення у допитуваного реакцій на використання того чи іншого тактичного прийому або небажаного психічного стану, обирати найдоцільніші способи встановлення психологічного контакту. Підготовка до допиту завершується на її синтезуючому рівні і охоплює складання плану допиту, а також вирішення питань, пов'язаних з визначенням доцільного місця, часу та режиму його здійснення.

В ході підготовки до допиту велике значення має вивчення і аналіз матеріалів справи. Цілеспрямоване вивчення матеріалів справи допомагає встановити коло осіб, які підлягають допиту, визна-

чити предмет допиту, сформулювати запитання допитуваному, визначити докази, котрі можуть бути використані¹.

Вивчення матеріалів справи необхідно починати з первинних даних, покладених в основу порушення кримінальної справи. У цьому плані цікаву інформацію для проведення допиту можна почерпнути у поясненнях допитуваних, в яких відбивається їх позиція, відношення до того, що трапилось, та ін. Такі пояснення нерідко містять в собі дані, які допомагають спрямувати хід допиту, перевірити відомості допитуваного.

Вивчення матеріалів кримінальної справи передбачає аналіз даних, які знаходяться у протоколах слідчих дій, що надає можливість виявити протиріччя або прогалини з деяких обставин. Важливе місце в процесі вивчення матеріалів справи належить аналізу результатів таких слідчих дій, як огляд місця події та обшук. Їх аналіз може бути корисним для висування версій про механізм вчиненого злочину і осіб, що його вчинили.

Вивчення даних, які знаходяться у протоколі огляду місця події дозволяє виявити окремі психологічні риси особистості допитуваного: його рішучість або обачливість, сміливість або боягузливість, навички та звички, жорстокість, цинізм, схильність до афективних спалахів, патологічні відхилення психіки тощо. Для встановлення рис характеру злочинця особливе значення має оцінка способу, місця, часу та слідів вчиненого злочину². Вивчення матеріалів справи дозволяє зробити висновок щодо характеру дій допитуваного і скласти його "кримінальний" портрет.

В процесі вивчення матеріалів справи слідчий робить закладки у потрібних місцях, випишує прізвища, адреси, систематизує письмові та речові докази. В окремих випадках доцільно вести робочі записи відносно кожного допитуваного: про які обставини він може повідомити і які дані вже є про нього у матеріалах справи, а в ході розслідування доповнювати такі записи відомостями, одержаними від допитуваного. Ці записи рекомендується вести у вигляді карток або на окремих аркушах паперу на кожну особу³.

¹ Лукашевич В.Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий: Учеб.пособие. - Киев, 1989. - С.34-35.

² Коченов М.М., Ефимова Н.И., Кривошеев А.С., Ситковская О.Д. Изучение следователем психологии обвиняемого: Метод.пособие. - М., 1987. - С.11.

³ Васильев А.Н., Карнеева Л.М. Тактика допроса при расследовании преступлений. - М.: Юрид.лит., 1970. - С.63.

Послідовність у вивченні матеріалів кримінальної справи передбачає додержання кількох загальних рекомендацій: 1/ предметна систематизація /зосередження/ матеріалів для одержання найповніших відомостей про інтересуючий факт, подію, особу; 2/ вивчення інших даних, пов'язаних з головними фактами, з яких можна почерпнути відомості, що сприяють деталізації, уточненню відомостей під час допиту; 3/ виявлення суперечностей і прогалин у досліджуваних матеріалах; 4/ вивчення матеріалів для одержання контрольних відомостей, які можна використати на допиті¹.

Деякі слідчі розпочинають допит, не вивчивши добре матеріал справи, і тому забувають з'ясувати суттєві обставини. Таке становище обумовлює необхідність проведення повторних допитів, що є небажаним.

В окремих випадках у слідчого виникає необхідність в ознайомленні з оперативно-розшуковими даними. Такі матеріали орієнтують слідчого відносно дій допитуваного та його причетності до злочину.

Підготовка до допиту передбачає необхідність вивчення соціально-психологічної характеристики допитуваного, його характеру, темпераменту, рівня інтелекту, способу мислення, схильності до референтної групи, способу життя, виховання в сім'ї тощо. Вивчення особи допитуваного дозволяє вибрати момент допиту, визначити послідовність допиту кількох свідків або обвинувачених, установити психологічний контакт з допитуваним, продумати найефективніші прийоми, способи виховного впливу, а також оцінити одержані показання.

Вивчення особи допитуваного здійснюється на підставі методів, опрацьованих психологічною наукою і трансформованих стосовно до цілей слідчої дії². В ході підготовки до допиту можуть бути використані такі методи, як спостереження, бесіда, аналіз результатів діяльності, узагальнення незалежних характеристик. Методи психології, які мають відносну самостійність, застосовуються комплексно в різних поєднаннях і інтерпретуються відповідно до обраних цілей.

---

¹ Коновалова В.О. Проблеми логіки і психології у слідчій тактиці. - Харків, 1965. - С.84.

² Коновалова В.Е. Психологія в расследовании преступлений. - Харьков, 1978. - С.63-68.

Обсяг вивчення даних про особу допитуваного залежить від таких факторів, як процесуальне положення допитуваного, характер злочину, мета допиту, організаційні можливості слідчого та його професійні знання. Вивчення особи допитуваного має проводитися при використанні доступних джерел інформації як процесуального, так і непроцесуального характеру.

Під час вивчення особи допитуваного суттєву допомогу слідчому може подати спеціаліст психолог. Використання спеціальних знань в галузі психології в процесі підготовки і проведення допиту досить ефективно. Психолог може допомогти визначити особливості психічних процесів, властивостей і станів допитуваного, встановити тип темпераменту, риси характеру, інтелектуальні здібності тощо; рекомендувати способи, з допомогою яких можуть бути виявлені окремі психологічні якості допитуваного; запропонувати запитання, які доцільно поставити з метою встановлення контакту. Психолог при підготовці до допиту може запропонувати також експрес-психодіагностику допитуваного, використовуючи можливості тестів.

Заключним етапом підготовки до допиту є його планування. У криміналістичній літературі планування допиту розглядається окремими авторами, як його організація або визначення порядку його провадження¹. Таке розуміння планування допиту скорочує його дійсні функції. Планування – це ще й синтез інтелектуальної діяльності слідчого, пов'язаної з рішенням розумових задач, які мають за мету одержання відомостей, що сприяють встановленню істини з справи. Планування можна розглядати як сполучення елементів пізнавальної та конструктивної діяльності слідчого. Планування характеризує здатність слідчого до творчості, його вміння застосовувати свої знання і досвід у практичній діяльності по розслідуванню злочинів, його здатність визначати і обирати найкращий варіант дії в процесі розслідування².

Планування допиту передбачає здійснення прогностичної функції. Ефективність прогнозування при плануванні визначається таки-

---

¹ Васильев А.Н. Тактика отдельных следственных действий. – М., 1981. – С. 17; Воробьев Г.А. Планирование судебного следствия. – М., 1978. – С. 61.

² Цеков Ц., Циплина М. Планирование расследования // Криминалістика социалистических стран / Под ред. В.Я. Колдина. – М., 1986. – С. 197.

ми основними факторами, як обсяг і якість оперативної та доказової інформації з справи, дані про соціально-психологічні особливості допитуваного, рівень інтелектуальних здібностей самого слідчого, його досвід і професійні знання.

При плануванні слідчий прогнозує поведінку обвинуваченого або свідка на допиті, а також можливість виникнення різних ситуацій допиту та їх зміни в ході його проведення. Планування допиту передбачає необхідність прогнозування можливих реакцій допитуваного на той чи інший доказ, зміни лінії поведінки слідчого у процесі допиту.

Планування допиту на науковій підставі вимагає використання можливостей рефлексивного мислення. Поняття "рефлексія" включає такі процеси, як проникнення людини в уяві до чужої свідомості, пізнання її людиною і відображення цих явищ у своєму внутрішньому світі¹. Використовуючи рефлексивне мислення, слідчий прогнозує варіанти відповідей, які може дати допитуваний на поставлені йому запитання, і визначає відповідну тактику. При рефлексії обмірковуються можливі види розумових платформ, які можуть бути використані допитуваним. Рефлексивне управління являє собою конкретне запровадження слідчим напрямків прогнозу².

Результати розумової діяльності слідчого при підготовці до допиту знаходять свій концентрований вираз в його плані. План може бути усним або письмовим; коротким або розгорнутим. Розгорнутий письмовий план передбачає можливість його складання за схемою:

№ п/п	Обставини, які підлягають з'ясуванню	Наявні в справі матеріали /стор./	Запитання допитуваному	Тактичні прийоми
-------	--------------------------------------	-----------------------------------	------------------------	------------------

Складання розгорнутого письмового плану допиту починається з визначення його предмета. Предмет допиту є сукупність обставин, які підлягають з'ясуванню і мають значення для встановлення істини з

¹ Баранов П. В. Рефлексивное управление и рефлексивная структура решений в играх двух лиц со строгим соперничеством // Проблемы принятия решения. - М., 1976. - С. 127.

² Богинский В. Е. Рефлексивное управление при допросе: Учеб. пособие. - Харьков, 1983. - С. 21.

справи. Такі обставини повинні розміщатися в логічній послідовності і відбивати специфіку відповідно до процесуального положення допитуваного.

В ході планування допиту важливе значення має формулювання запитань допитуваному. Вимоги, які ставляться в ході допиту до формулювання запитань, базуються на загальнологічних правилах, які випливають з аналізу форм і функцій запитання із запитального речення¹. Залежність відповідей допитуваного від характеру запитань слідчого тим більша, чим нижче рівень розвитку мовних навичок у допитуваного².

В процесі розробки плану допиту необхідно передбачати найдоцільніші тактичні прийоми та послідовність їх використання. Тактичні прийоми корисні тоді, коли вони застосовуються цілеспрямовано, у відповідності до конкретних обставин, коли слідчий вважає, що вони сприяють в даній ситуації успішному проведенню допиту³.

2. СИСТЕМИ ТАКТИЧНИХ ПРИЙОМІВ ДОПИТУ

2.1. Систематизація тактичних прийомів допиту

Сучасний стан криміналістичної теорії дозволяє не тільки ізольовано розглянути окремі тактичні прийоми допиту, але й встановити їх взаємозв'язки, виявити визначені комплекси прийомів у вигляді систем і підсистем, прослідкувати їх роботу в дії. Упорядкування тактичних прийомів, приведення їх у відповідні системи та підсистеми може бути здійснено за допомогою їх систематизації. Така систематизація передбачає виконання синтетичної функції, пов'язаної з об'єднанням тактичних прийомів в різні системи у відповідності з об'єктивно існуючими між ними закономірними зв'язками.

Необхідність розробки систем тактичних прийомів допиту підтверджується вимогами практики розслідування злочинів. Результати

¹ Коновалова В.О. Проблеми логіки і психології у слідчій тактиці. - Харків, 1965. - С.87.

² Лесонтьев А.А., Шахнарович А.М., Батов В.И. Речь в криминалистике и судебной психологии. - М., 1977. - С.46.

³ Коновалова В.Е. Допрос как информационный процесс // Пробл.соц. законности. - Харьков, 1980. - Вып.5. - С.132.

опитування слідчих прокуратури і МВС СРСР свідчать про те, що 90,7 % опитуваних намагаються використовувати тактичні прийоми в процесі допиту в різних комплексах.

Система тактичних прийомів допиту повинна являти собою не просту їх сукупність, не довільний їх перелік, а лише таке побудування, яке передбачає організацію їх у вигляді цілісного утворення, в якому його компоненти взаємопов'язані, займають відповідне місце в певній послідовності і виконують необхідні функції. Система тактичних прийомів може бути визначена, як найдоцільніша сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених прийомів, спрямованих на досягнення конкретної мети в процесі їх застосування.

Побудова систем тактичних прийомів передбачає необхідність вивчення і виділення типових ситуацій. В слідчій практиці відмічається повторюваність ситуацій, що створює передумови для їх типізації. Обрання систем тактичних прийомів обумовлене як ситуацією розслідування, так і ситуацією допиту. До типових ситуацій допиту належать такі, як відмова від давання показань, неправда в показаннях, невірна оцінка сприйнятого допитуваним та ін.

Вивчення теоретичних положень¹ і аналіз практики розслідування дозволяє виділити системи тактичних прийомів допиту, які спрямовані: 1/ на встановлення психологічного контакту; 2/ спонукання до давання показань; 3/ усунення суперечностей в показаннях; 4/ актуалізацію /поновлення в пам'яті/ сприйнятого допитуваним; 5/ викриття неправдивих показань; 6/ усунення перекирочень при сумлінних помилках допитуваного. Окремі з запропонованих систем мають у своєму складі підсистеми прийомів. Їх формування пов'язане з можливістю конкретизації мети різних систем та відмінностями в процесуальному положенні допитуваних.

Конкретний склад систем /підсистем/ тактичних прийомів знаходиться у залежності від ситуації розслідування. Ефективність реалізації системи передбачає наявність усіх елементів, які складають кожну з них, а також відповідну їх якість. Відсутність окремих елементів системи або низька їх якість визначає відповідний рівень тактичного ризику у процесі їх використання.

¹ Богинский В.Е. Система тактических приемов допроса подозреваемого: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Харьков, 1980. - 17 с.; Расследование хищений государственного или общественного имущества /проблеми тактики и методики/ / Под ред. В.Е. Коноваловой. - Харьков, 1987. - С. 73.

Системи тактичних прийомів допиту являють собою певні типові програми, своєрідні алгоритми для слідчого, рекомендовані до застосування у відповідних ситуаціях як найефективніші¹. Алгоритмічність систем тактичних прийомів визначає можливість побудови орієнтуючих програм до допиту для ЕОМ.

2.2. Встановлення психологічного контакту з допитуваним

У криміналістичній та судово-психологічній літературі питання, пов'язане з визначенням поняття та змісту психологічного контакту, є дискусійним. Запропоновані визначення характеризуються термінологічною строкатістю і викликають неоднозначність їх розуміння. Так, деякі автори визначають психологічний контакт як "особливі взаємовідносини" між учасниками допиту, які характеризують прагнення слідчого підтримати спілкування². Інші розглядають його як взаєморозуміння між слідчим та допитуваним³. Існують погляди, що контакт - це "стан ділової обстановки і взаємного довіря", яке включає готовність допитуваного повідомити інформацію з справи⁴. Автори, які розглядають окремі сторони психологічного контакту, відзначають, що це "взаємодія слідчого і допитуваного"⁵. Наведені визначення, на наш погляд, не зовсім точно розкривають суть даного поняття.

Психологічний контакт - це не взаємодія і не взаємовідносини між учасниками допиту; це найбільш сприятлива психологічна "атмосфера", яка допомагає їх взаємодії та взаємовідносинам, це певний "настрій" на спілкування. Психологічний контакт у допиті

¹ Колесниченко А.Н., Коновалова В.Е. Актуальные проблемы тактики и методики расследования преступлений // Пробл.соц.законности. - Харьков, 1978. - Вып.3. - С.99.

² Доспулов Г.Г. Психология допроса на предварительном следствии. - М., 1976. - С.12; Порубов Н.И. Научные основы допроса на предварительном следствии. - Минск; 1978. - С.41, 42.

³ Коновалова В.Е. Психология в расследовании преступлений. - Харьков, 1978. - С.72, 73; Митрохина З.И. Использование данных психологии при производстве допроса. - Киев, 1990. - С.22.

⁴ Закатов А.А. Психологические особенности тактики производства следственных действий с участием несовершеннолетних: Учеб.пособие. - Волгоград, 1976. - С.15.

⁵ Зорин Г.А. Психологический контакт при производстве допроса: Учеб.пособие. - Гродно, 1986. - С.16.

передбачає можливість виникнення двох його різней: 1/ коли допитуваний бажає давати показання; 2/ коли його примушують до цього. Такий контакт може іти з наростанням, а може гаснути, може раптово виникнути і також раптово зникнути.

Психологічний контакт завжди має двосторонній характер, його встановлення і підтримання залежить як від слідчого, так і від допитуваного, хоча ініціатива повинна належати слідчому. Існує двосторонній контакт, в якому "індивід почуває, що він являє собою предмет зацікавлення, що інші "співзвучні" з його власним почуттям"¹.

Встановлення психологічного контакту вимагає від слідчого знань психології допитуваного. Він повинен враховувати його індивідуально-психологічні особливості, типологічні якості, психічний стан на момент допиту, життєвий досвід та ін.

Тактичні прийоми, спрямовані на встановлення психологічного контакту з допитуваним, базуються на використанні даних психології, логіки та інших наук. У цьому відношенні певний інтерес мають способи приваблювати до себе людей, запропоновані Дейлом Карнегі. Він рекомендує шість таких способів: 1/ проявляйте ширий інтерес до інших людей; 2/ усміхайтесь; 3/ пам'ятайте, що для людини звук його ім'я - найбільш солодкий і найбільш важливий звук людської мови; 4/ будьте хорошим слухачем; заохочуйте інших розповідати вам про себе; 5/ ведіть розмову у колі інтересів співрозмовника; 6/ давайте людям відчуття їх значимість і робіть це широко². Банальність деяких прийомів очевидна, однак це не позбавляє їх практичного значення при певній інтерпретації.

Побудова системи тактичних прийомів передбачає необхідність з'ясування цілей встановлення психологічного контакту. Такими цілями виступають: 1/ забезпечення активного психічного відношення суб'єкта в наступному спілкуванні; 2/ усунення, упередження напруженості у суб'єкта спілкування; 3/ полегшення процесу психологічної адаптації³. У відповідності до названих цілей і про-

¹ Обуховский К. Психология влечений человека. - М.: Прогрес, 1972. - С. 160.

² Карнеги Д. Как приобретать друзей и оказывать влияние на людей: Пер. с англ. - Киев, 1989. - С. 98.

³ Дулов А. В. Судебная психология. - Минск, 1975. - С. 108, 109.

цесуальних положень допитуваного в системі тактичних прийомів, спрямованих на встановлення психологічного контакту, можуть бути виділені такі підсистеми: 1/ сприяюча адаптації до обстановки допиту і усуненню небажаних станів психіки обвинуваченого /підозрюваного/: а/ уточнення анкетно-біографічних даних; б/ бесіда на сторонню або інтересуючу тему, яка не відноситься до предмета допиту, в/ демонстрація слідчим поінформованості про обставини життя допитуваного, його потреби, інтереси, сприяюча адаптації до обстановки допиту і усуненню небажаних станів психіки свідка /потерпілого/: а/ повідомлення про ціль допиту, б/ бесіда на сторонню або інтересуючу тему, яка не відноситься до предмета допиту, в/ переконання у невідворотності покарання злочинців; 2/ стимулююча установку на необхідність спілкування у обвинуваченого /підозрюваного/: а/ роз'яснення допитуваному суті його процесуального положення, б/ демонстрація перспектив ситуації, що склалася, в/ роз'яснення значення щирості розкриття, інших пом'якшуючих обставин, г/ використання позитивної оцінки окремих якостей особи допитуваного; стимулююча установку на необхідність спілкування у свідка /потерпілого/: а/ переконання в необхідності подання допомоги органам розслідування, б/ роз'яснення суті результатів вчиненого злочину або можливості їх виникнення у майбутньому; в/ показ фотознімків /предметів/, пов'язаних з вчиненим злочином та його наслідками; г/ використання позитивної оцінки окремих якостей особи допитуваного.

Зміст і роль окремих тактичних прийомів розглянемо стосовно підсистеми, яка сприяє адаптації до обстановки допиту та усуненню небажаних станів психіки обвинуваченого /підозрюваного/. Так, в процесі з'ясування обставин анкетно-біографічного характеру слідчий може уточнювати окремі з них з метою визначення психічного стану допитуваного, включення його в активне спілкування, визначення рівня інтелектуального розвитку допитуваного і рівня володіння ним мовою, усунення емоційної напруженості. Уточнювати можна необхідні дані, які викликають позитивні емоції у допитуваного. Зокрема, коли заповнюється графа про місце народження, доцільно спитати обвинуваченого /підозрюваного/ про те, як довго він жив у цьому місці; коли переїхав у друге місто; чи подобаються йому ті місця, де він народився; які їх визначні пам'ятки. Розглянутий тактичний прийом пов'язаний з вступом у спілкування і має орієнтовний характер.

Наступний тактичний прийом – це бесіда з допитуваним на сторонню або інтересуючу тему, яка не відноситься до предмета допиту. Важливе значення у цьому відношенні має уміння слідчого вірно обирати тему для бесіди, що визначається знанням інтересів допитуваного, його захоплень, рівня загальної культури. Бесіди на такі теми дозволяють змінити психічний стан допитуваного, вони позитивно впливають на обвинуваченого /підозрюваного/, який знаходиться як у збудженому, так і у пригніченому стані. Загальмованість, як і схвильованість, викликані напруженням, усунути яке допомагає спілкування¹. Змінюючи тему, необхідно знайти таку, яка викликає у допитуваного інтерес. Допитуваний не повинен відчувати, що його "виводять" на задалегідь заплановану тему розмови. Це можна зробити шляхом включення в поле зору допитуваного предметів, пов'язаних з його інтересами, які викликають у нього позитивний емоційний відгук.

В процесі такої бесіди проявляються комунікативні якості слідчого, які впливають на встановлення психологічного контакту. Окремі криміналісти розглядають вплив на допитуваного позитивними якостями: ввічливістю, справедливістю, доброзичливістю, принциповістю та ін., як тактичний прийом, що сприяє встановленню контакту². Дійсно, позитивні якості особи слідчого сприятливо впливають на встановлення і підтримання контакту, однак такі якості, на нашу думку, не можуть бути розглянуті як самостійні тактичні прийоми, а повинні охоплювати все спілкування слідчого і допитуваного.

Тактичний прийом, який полягає у демонстрації слідчим поінформованості про обставини життя допитуваного, його потреби, інтереси, сприяє адаптації обвинуваченого /підозрюваного/ на допиті і усуненню небажаних станів його психіки. Його використання викликає у допитуваного інтерес до інформації, яку повідомляє слідчий, відвертає від факторів, що заважають зосередитись, сприяє лідерності допитуваного. Такий прийом допомагає викликати довір'я до слідчого і сприяє установам психологічного контакту.

---

¹ Головаха Е.И., Панина Н.В. Психология человеческого взаимопонимания. – Киев, 1989. – С.76, 77.

² Глазырин Э.В. Изучение личности обвиняемого и тактика следственных действий: Учеб.пособие. – Свердловск, 1973. – С.104.

2.3. Тактичні прийоми, спрямовані на актуалізацію в пам'яті забутого

Однією з важливих задач слідчого при допиті свідків або обвинувачених є допомога допитуваному у пригадуванні подій минулого. Поновлення /актуалізація/ сприйнятого матеріалу може характеризуватися різним ступенем труднощів: від "автоматичного" пізнання предметів до важкого пригадування їх¹.

Можливість актуалізації у пам'яті допитуваного забутого базується на збудженні відповідних нервових зв'язків або асоціацій /за схожістю, суміжністю або контрастом/. А тому тактичні прийоми, які сприяють актуалізації в пам'яті свідка або обвинуваченого забутого, повинні ґрунтуватися на збудженні тих чи інших асоціативних зв'язків допитуваного.

У криміналістичній літературі тактичні прийоми, що сприяють актуалізації сприйнятого, розглядаються відносно допиту свідка /потерпілого/. Але вони можуть бути ефективно використані і відповідно до допиту обвинуваченого /підозрюваного/ з врахуванням безконфліктної ситуації.

Визначення конфліктності або безконфліктності ситуації допиту може виявитися досить складним завданням. Так, допитуваний може зробити заяву типу "я уже нічого не пам'ятаю", "був п'яний і не пам'ятаю, що відбувалося" тощо. При "побічній відмові" від показань допитуваний, звичайно, вказує про повне випадання з його пам'яті інтересуючих подій і не виявляє зусилля до пригадування "забутого"². Встановити, чи має місце "побічна відмова" від показань, чи допитуваний дійсно забув обставини, які інтересують органи розслідування, допомагає слідчому аналіз таких даних, як час, що пройшов з моменту сприйняття окремих фактів, характер події, наступна діяльність допитуваного, його стан в момент сприйняття, індивідуальні особливості пам'яті та ін.

Система тактичних прийомів, спрямованих на актуалізацію в пам'яті свідків /потерпілих/ або обвинувачених /підозрюваних/ забутих матеріалів, може включати: I/ постановку нагадуючих запитань;

¹ Общая психология: Учеб. пособие / Под ред. А. В. Петровского. - М., 1970. - С. 281.

² Термін "побічна відмова" стосовно вказаної ситуації допиту використовують Л. М. Карнеева і І. Кертес /Карнеева Л. М., Кертес И. Система основных тактических приемов допроса и алгоритм их реализации // Правовая кибернетика социалистических стран / Под ред. Н. С. Полевого. - М., 1987. - С. 329.

2/ показ доказів; 3/ демонстрацію іншої матеріалізованої інформації, яка є у слідчого; 4/ допит на місці події; 5/ оголошення показань інших осіб. Запропонована система найбільш типова. В процесі її використання ефективним може стати кожен з зазначених прийомів або їх комплекс, що обумовлено психологічними особливостями допитуваного і своєрідністю забутого матеріалу. Можливість реалізації окремих тактичних прийомів системи обумовлена ситуацією розслідування, яка складається до проведення допиту.

Успішне використання систем тактичних прийомів визначається ефективністю кожного з них. Розглянемо специфіку окремих тактичних прийомів.

Важливим прийомом, спрямованим на актуалізацію забутих обставин, є постановка допитуваному нагадуючих запитань. Їх мета полягає у нагадуванні обставин, які сприяють збудженню асоціативних зв'язків. Дані для нагадуючих запитань слідчий одержує з матеріалів кримінальної справи, показань інших осіб, оперативно-розшукових органів¹.

Позитивний ефект у пригадуванні забутого має постановка запитань у хронологічній або логічній послідовності про попередні, супровідні та слідуючі за подією злочину обставини. Так, наприклад, 3 жовтня 1985 р. у м. Харкові була вчинена квартирна крадіжка. Припускалося, що злочинці могли проникнути в квартиру або шляхом підбору ключів, або використовуючи ключі від даної квартири, які були загублені господаркою ще рік тому. По підозрі у вчиненні злочину були затримані Г., Л., М., які заперечували свою причетність до крадіжки. У ході розслідування була допитана молодша сестра одного з підозрюваних В. При її допиті слідчий спробував з'ясувати, чи не знаходив хто-небудь у їх сім'ї ключі. У своїх показаннях В. повідомила, що одного разу вона знайшла два ключа, які були у неї, а потім віддала їх своєму братові. Однак час знаходження їх і день, коли вона віддала їх братові, не пам'ятала. Слідчий вирішив поставити їй такі дві групи нагадуючих запитань: 1/ запитання, які сприяли пригадуванню часу знаходження ключів: В якому місці були знайдені ключі? Чому В. була у цьому місці? Куди вона вирушала і з ким? 2/ запитання, які сприяли пригадуванню дня, коли ключі були передані брату: Де вона їх віддала і за яких

¹ Коновалова В.Е. Правовая психология: Учеб. пособие. - Харьков: Основа, 1990. - С.97.

обставин? Чим займалася у той час? Постановка цих запитань дозволила В. пригадати інтересуючі слідчого обставини, які мали важливе значення для подальшого розслідування¹.

Система тактичних прийомів, спрямованих на актуалізацію сприйнятого, включає такий прийом, як показ свідку або обвинуваченому речових або письмових доказів. Тут процес пригадування базується не тільки на розумовій асоціації, але й на безпосередніх зорових відчуттях². В процесі показу тих чи інших доказів допитуваний пізнає предмет, сприйнятий раніше, і пригадує обставини, пов'язані з ним. Показ доказів повинен логічно відповідати моменту, пов'язаному з спробою допитуваного згадати інтересуючі слідчого обставини³.

Тактичним прийомом, який сприяє актуалізації забутого, виступає демонстрація допитуваному іншої матеріалізованої інформації з метою оживити у його пам'яті обставини баченої ним події. Так, для активізації забутого успішно можуть бути використані різні фотознімки, схеми, малюнки, макети, а також такі системи, як "фоторобот", мальований портрет, альбом з типовими малюнками елементів зовнішності людини, альбоми зразків різних фасонів одягу, кольорові репродукції вантажних і легкових автомобілів та ін. Якщо допитуваний забув будь-яке прізвище, можна запропонувати йому ту чи іншу довідкову книгу /наприклад телефонну/ з тим, щоб він знайшов це або схоже прізвище /асоціації за схожістю або контрастом/⁴. Таким чином, суть цього тактичного прийому полягає в демонстрації /показі/ допитуваному аналога раніше сприйнятого предмета або окремих його ознак.

Актуалізації забутого може допомогти і такий тактичний прийом, як допит на місці події. Психологічною основою його є повторне сприйняття допитуваним тієї обстановки, в якій відбувався злочин.

¹ З матеріалів практики слідчого відділу Московського РВВС м. Харкова за 1986 р.

² Лукашевич В.Г. Тактика об'єднання слідчого з учасниками от-дельних следственных действий: Учеб. пособие. - Киев: НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1989. - С. 48.

³ Комарков В.С. Тактика допроса: Учеб. пособие. - Харьков, 1975. - С. 37.

⁴ Васильев А.Н., Карнеева Л.М. Тактика допроса при расследовании преступлений. - М.: Юрид. лит., 1970. - С. 91.

Таке сприйняття збуджує асоціативні зв'язки і стимулює більш повне відтворення обставин, які цікавлять слідчого. Ефективність використання допиту на місці події показує слідча практика. Так, Л. була згвалтована групою юнаків при таких обставинах: біля кіно-театру "Познань" до неї підійшли незнайомі хлопці, які прохали її викликати з сусіднього будинку їх знайому. Л. погодилася їм допомогти. Коли вони підійшли до вказаного будинку, злочинці схопили Л. за руки і завели до під'їзду, а потім на горіще будинку, де згвалтували її. На допиті Л. повідомила, що вона не пам'ятає, де цей будинок розташований, в який бік від кінотеатру вони пішли, до якого під'їзду заходили. Слідчий вирішив провести допит на місці події. Прибувши до кінотеатру, Л. згадала, по якій дорозі вони йшли, пізнала будинок та під'їзд, до якого вони заходили, і навіть пригадала, як у розмові гвалтівники одного з своєї компанії називали "Рижий". Показання потерпілої сприяли визначенню місця події, встановленню злочинців і розкриттю злочину¹.

До системи тактичних прийомів, які сприяють актуалізації забутого, відноситься оголошення показань інших осіб. У процесі оголошення показань необхідно пред'являти не протокол у цілому, а зачитувати фрагменти, що стосуються тільки обставин, за яких визначений факт мав місце². Наприклад, якщо слідчого цікавить якась розмова конкретної особи, то свідку оголошуються витяги з показань не про розмову, а про час і місце зустрічі³.

2.4. Тактичні прийоми, спрямовані на викриття неправди в показаннях

В ході допиту свідків /потерпілих/ або обвинувачених /підозрюваних/ можливе виникнення в їх показаннях перекручень, які є результатом завідомої неправди. Попередження, виявлення і усунення таких перекручень є важливою задачею слідчого при допиті.

Запропоновані у криміналістичній літературі критерії відповідності показань допитуваного дійсності мають практичне значен-

¹ З матеріалів практики слідчого відділу Московського РВВС м. Харкова за 1986 р.

² Раглицов А. Р. Тактика допроса // Криминалистика / Под ред. Р. С. Белкина, Г. Г. Зуйкова. - М., 1970. - Т. 2. - С. 141.

³ Карнеева Л. М., Ордынский С. С., Розенблит С. Я. Тактика допроса на предварительном следствии. - М., 1958. - С. 82.

ня¹. Зокрема, такі критерії включають: 1/ компетентність допитуваного /коли характер показань, його особливості дозволяють зробити висновок про те, що він не здатний вигадати повідомлене/; 2/ його непоінформованість /незнання допитуваним тих обставин, які повинні бути відомі і не могли бути забути, якщо його показання вірні/; 3/ рівень мовлення допитуваного /відповідність мовних особливостей показати його культурному рівню, професійній приналежності, лексичному запасу/; 4/ унікальність показати /якщо повідомлення має індивідуальність, то більш обґрунтовано вважати його правдивим/; 5/ емоційна насиченість показань /правдиві показання мають порівняно більшу кількість чисто особистих, емоційних моментів, послань і вказівок на переживання/; 6/ критерій невідповідностей /сумлінний допитуваний описує фрагменти і деталі події, не завжди і не в усьому узгоджує їх між собою; допитуваний, який повідомляє неправду, робить спроби усунути невідповідності/. Запропоновані критерії мають орієнтовний характер.

У криміналістичній теорії зазначається необхідність стеження в процесі допиту за поведінкою обвинуваченого або свідка та їх психофізіологічними реакціями². Але таке стеження не дозволяє виявити неправду у показаннях, а тільки реєструє зовнішні прояви, які відбивають динаміку стану допитуваного у ході допиту, різне реагування на те чи інше запитання або пред'явлений доказ. Ці зовнішні прояви не мають доказового значення, а виконують орієнтовну функцію³.

В процесі попередньої оцінки показань можливе виявлення негативних обставин, тобто фактичних даних, котрі суперечать нашій уяві про природний хід події, об'єктивним закономірностям його розвитку, версія про який висунута⁴. Негативні обставини в процесі допиту можуть виступати у двох формах: 1/ відсутність у показаннях допитуваного даних, які повинні мати місце; 2/ наявність у показаннях даних, яких не повинно бути. Так, у формі наявності

¹ Ратинов А.Р., Гаврилова Н.И. Логико-психологическая структура лжи и ошибки в свидетельских показаниях // Вопросы борьбы с преступностью. - М., 1982. - Вып.37. - С.48, 49.

² Коновалова В.Е. Допрос как информационный процесс // Проблемы соц. законности. - Харьков, 1980. - Вып.5. - С.128, 129.

³ Закатов А.А. Ложь и борьба с нею. - Волгоград, 1984. - С.114.

⁴ Белкин Р.С. Общая теория советской криминалистики. - Саратов, 1986. - С.83-87.

даних, яких не повинно бути, негативні обставини при допиті можуть проявлятися у вигляді обмовок та винної поінформованості допитуваного. Значення негативних обставин у допиті полягає в тому, що вони виступають специфічними сигналами неправди у показаннях і вимагають використання відповідних тактичних прийомів, спрямованих на її викриття.

Виявлення неправди у показаннях обвинувачених або свідків передбачає їх попереднє дослідження шляхом зіставлення таких показань з різними даними, які є у розпорядженні слідчого. Результати опитування слідчих прокуратури і МВС СРСР свідчать, що найбільш ефективними засобами зіставлення при виявленні неправди практичні працівники вважають зіставлення окремих елементів у показаннях допитуваних і зіставлення з показаннями інших осіб.

Повідомлення неправди свідками, підозрюваними, обвинуваченими та іншими особами – це вольовий і свідомий акт, спрямований на перекручення істини. Отже, для запобігання і встановлення неправди слідчий повинен знати можливі її мотиви. Засобами переборення мотивів неправди при допиті є тактичні прийоми, розроблені на базі методу переконання¹. Таким чином, неправда може бути відвернута на стадії встановлення психологічного контакту з допитуваним. Використання тактичних прийомів, спрямованих на встановлення психологічного контакту, сприяє побудуванню безконфліктної ситуації допиту і одержанню правдивих показань. Проте усунути мотиви неправди і одержати об'єктивні показання за допомогою даної системи прийомів не завжди можливо.

Побудування системи тактичних прийомів, спрямованих на викриття неправди в показаннях допитуваного, передбачає необхідність урахування його процесуального положення та форми неправдивого повідомлення. Можна виділити шість підсистем, характерних для обвинуваченого /підозрюваного/, які мають таку спрямованість: 1/ викриття неправди при повному запереченні обвинуваченим /підозрюваним/ вини і висунення ним своєї версії; 2/ викриття неправди у ситуації часткового визнання обвинуваченим /підозрюваним/ вини; 3/ переборення умовчання обвинуваченого /підозрюваного/ про факти, які інтересують органи розслідування; 4/ викриття неправдивої заяви про алібі; 5/ установлення обмови; 6/ установлення самообмови.

¹ Лукашевич В.Г. Вказ.робота. – С.50.

Кожна з названих підсистем включає найбільш доцільний комплекс тактичних прийомів. Так, наприклад, підсистема тактичних прийомів, спрямованих на викриття неправдивої заяви про алібі, передбачає: 1/ постановку деталізуючих запитань відносно перебування допитуваного в указаному ним місці; 2/ постановку контрольних запитань відносно фактів, точно встановлених з справи; 3/ оголошення фрагментів показань осіб, на яких показав обвинувачений /підозрюваний/, з суперечностей, що виникли; 4/ оголошення показань осіб, які спростовують заяву обвинуваченого /підозрюваного/ про алібі; 5/ пред'явлення доказів, які підтверджують перебування обвинуваченого /підозрюваного/ у місці вчинення злочину; 6/ оголошення висновку експерта, результатів окремих слідчих дій, які свідчать про можливість знаходження допитуваного на місці злочину.

Розглянемо функціональне призначення і ефективність окремих тактичних прийомів цієї підсистеми в ході її використання. Так, при розслідуванні квартирної крадіжки як підозрюваний був допитаний Г., який мешкав у сусідньому будинку. В процесі допиту Г. заявив, що він нічого не знає про вчинений злочин, бо вже місяць перебуває у спортивному таборі за містом. Тактика викриття неправди була заснована на використанні групи тактичних прийомів допиту. Зокрема, слідчий здійснив постановку деталізуючих запитань відносно тих заходів, які проходили у таборі в той період, коли була вчинена крадіжка /такими заходами були відвідування басейну і обід/. Відносно відвідування басейну допитуваному були поставлені такі запитання: Чи відвідував Г. басейн? В який час він приїшов туди? Чи організовано проходило плавання? Хто керував спортсменами? З ким він спілкувався? Про що вони розмовляли? Як довго він там пробув? З ким він покинув басейн? Відносно обіду; Чи ходив Г. на обід? Чи не було спізнення з приготуванням їжі? Що було зготовлено на обід? За яким столом він сидів? Хто обідав з ним за одним столом? Про що вони говорили? Хто першим вийшов з-за столу? Після фіксації відповідей допитуваного слідчий оголосив показання К. і С., на яких посилався підозрюваний Г., як на осіб, що можуть підтвердити його дані. Хоча у цілому ці показання підтверджували факт присутності Г. і в басейні, і на обіді, але в деталях їх показання мали суттєві суперечності. Слідчим були оголошені ті фрагменти показань, які мали протиріччя з показаннями Г. Підозрюваний пояснив їх наявність тим, що "ніхто не задавався метою запам'ятати нікому не потрібні дрібниці".

Наступним тактичним прийомом, використаним у допиті, було оголошення показань вихователя табору В., який шукав Г. близько однієї години по території табору в той день і не зміг знайти його, а зустрівся з ним лише о 15 годині.

Викликає інтерес і тактичний прийом, заснований на результатах огляду місця події. Так, попередньо було з'ясовано, що допитуваний Г. ніколи не бував у квартирі, де був вчинений злочин, слідчий повідомив йому про виявлення в процесі огляду місця події папілярних візерунків, відносно яких буде проведена дактилоскопічна експертиза, і роз'яснив її суть і значення.

Таким чином, тільки використання всього комплексу тактичних прийомів підсистеми сприяло спростуванню заяви про алібі і одержанню правдивих показань про обставини вчиненого злочину¹.

Системи тактичних прийомів, що використовуються в допиті обвинувачених або свідків, створюють необхідні передумови для одержання повної та об'єктивної інформації. Їх застосування вимагає прогнозування можливої поведінки допитуваного і обрання тих варіантів прийомів, які можуть розглядатися як найбільш оптимальні у тій чи іншій ситуації.

---

¹ З матеріалів практики слідчого відділу УВС м.Харкова за 1987 р.

Навчальне видання

ШЕПІТЬКО Валерій Юрійович

ТАКТИКА ДОПИТУ

Т е к с т   л е к ц і ї

Відповідальний випусковий В.О.Коновалова

Редактор Л.І.Сащенко

Технічний редактор Т.Ф.Рижикова

Коректор Л.Г.Брежнева

План 1992, поз.І

Підп.до друку 16.12.91. Формат 60x84 1/16. Папір друк.№2.
Друк офсетний. Умовн.друк.арк.І,39. Умовн.фарбо-відб.І,39. Облік.-
вид.арк.І,2. Вид.№ 18. Тираж 1000 прим. Зам.№ 2765. Ціна 14 к.

Українська юридична академія. ЗІ0024, Харків, вул.Пушкінська,77.

Харківське міжвузівське орендне поліграфічне підприємство.
ЗІ0093, Харків, вул.Свердлова, 115.